

УДК 94:378.091.8(477) «18/19»

Ігор Мельник

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТСТВА УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МЕМУАРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)**

У статті проаналізовано повсякденне життя студентства в університетах України кінця ХІХ – початку ХХ ст. на основі мемуарної літератури вказаного періоду. Наведені детальні згадки щодо середовища студентської молоді і питань, які стосувались академічної та позауніверситетської повсякденності.

Ключові слова: повсякденне життя, студент, університет, мемуари, спогади.

Повноцінне дослідження і висвітлення повсякденного життя студентства України не можливе без опрацювання мемуарного комплексу джерел. Вивчення студентської повсякденності України кінця ХІХ – початку ХХ ст. ні в якій мірі не може вважатися повним без комплексного напрацювання і внесення мемуарної складової (щоденники, записки, листи, короткі вирізки з газет) до сучасного історичного обігу. Саме тому актуальність даної теми полягає в заповненні цієї ніші епістолярним фактажем, котрий безперечно актуальний для розуміння внутрішньо-історичних процесів тогочасного повсякденного життя українського студентства і, можливо, є ключем до розуміння буття української молоді вищої школи на сучасному етапі.

Мета статті полягає у висвітленні повсякденного життя українського студентства кінця ХІХ – початку ХХ ст. в головних наукових центрах тогочасної України, які входили до складу Російської (Харків, Київ, Одеса) та Австро-Угорської (Львів) імперій.

Історіографія даної проблеми ґрунтовно відображається у працях І. Посохова, В. Іващенко, О. Музичко, І. Заболотна, частково знаходить свій відбиток у наукових доробках В. Астахової та Є. Астахова.

Беручи до уваги специфіку написання мемуарних творів слід наголосити, що майже всі автори торкалися питання студентства і власними спогадами дають можливість дещо ширше відкрити історію університетського життя, що тим самим дозволяє глибше розкрити проблему повсякдення української молоді в стінах вищих навчальних закладів України кінця ХІХ – початку ХХ ст. Так, розглядаючи повсякденне життя українського студентства університету м. Харкова, слід зазначити, що деякі автори мемуарів згадували про обставини, які спонукали їх до вступу в цей навчальний заклад, навчальний процес, а також стосунки між викладачами і студентською молоддю. Колишній вихованець Харківського університету А. Селиванов згадує, як дружньо і надзвичайно тепло був прийнятий ректором університету Г. Цехановецьким на його дачі з приводу вступу до навчального закладу на юридичний факультет [1, с.170–171]. Упродовж всіх чотирьох років (серпень 1881р. – червень 1885 р.) на факультеті панувало повне взаєморозуміння та «сердечное отношение» між студентами та викладачами, жодного разу не виникало непорозумінь та конфліктних ситуацій, студентство зверталось навіть з особистими проблемами і зустрічало лише гостинність з викладацької сторони [1, с.171]. Як згадує А. Селиванов, єдиний професор, який «возбудил неудовольствие» серед студентської молоді, був К. Ярош через його різку критику системи суду присяжних. На період навчального повсякдення відбувалися неодноразові відвідування «...судебных заседаний в Палате, окружном суде и даже у мировых судей...», за час перебування у яких студентська молодь стала великим прибічником суду присяжних і гласності [1, с.171].

У повсякденному житті серед студентів з'являлись і шанувальники викладацької майстерності професорів. Наводяться твердження навіть про так звані «студентські партії», які називались на честь того чи іншого викладача (в залежності від того, хто більше подобався). Наприклад: «кадміністи» – на честь професора Кадмінова, «фредерічисти» – професора Фредерічі [1, с.173].

Представлені також згадки про особливості громадського життя студентства і матеріально-побутові питання повсякденного життя під час навчання на перших курсах в університеті. А саме: «Студенты принимали деятельное участие в общественной жизни...В обществе студентов принимали хорошо...Часто посещали студенты и заседание городской думы и земских собраний в особенности».Коротким тезисом представлено дозвілєву сферу молоді: «На первом курсе часто посещали театры и в особенности оперу...Устраивали студенческие вечера и вечеринки...». Житлове питання також не залишилось поза увагою мемуариста: «Обыкновенно студенты нанимали квартиру с полным содержанием. За комнату со столом платили от 15 до 25 руб[лей] и более. На студента смотрели не как на квартиранта, а как на члена семьи» [1, с.173–174].

Яскраво описуються студентські сходки, які стали важливою складовою повсякденного життя, що організовувались у зв'язку з академічними питаннями та поза факультетським життям молоді.

«Один студент поцеловал гимназистку на Екатеринославской улице. Составилась сходка и постановлено просить ректора уволить студента... Один студент имел две стипендии, и составилась сходка. Студент отбил у товарища жену и опять сходка... Был у меня товарищ – хохол и ходил он в национальном костюме... Ему запретили ходить в университете в этом костюме...» [1, с.172].

Цінними для наукового обігу є спогади вільного слухача Є. Чикаленка, який був прийнятий до Харківського університету на природничий факультет. Мемуарна спадщина Є. Чикаленка містить певну інформацію щодо причин вступу в навчальний заклад і стислі свідчення щодо навчального процесу упродовж 3-х років. Дається опис його повсякденного життя в стінах навчального закладу у якості підопічного професора агрономії Зайкевича, під керівництвом якого відбулось детальне «студіювання» всіх галузей сільського господарства. Є. Чикаленко також згадує про поїздки до найкращих господарств окремих регіонів тогочасної України. Власноручне складання брошури за замовленням Зайкевича «для народу про культуру кукурудзи», яка по не відомим причин не побачила світ [2, с.179]. Що ж до інших викладачів, то наукові пошуки велися не більше ніж того було потрібно аби отримати підпис від викладача на право відвідувати і слухати лекції в іншому семестрі [2, с.179].

Репрезентовано повсякденне життя Харківського студентства в складі Студентської української громади, яка не займалась спеціальною роботою, немала ніякої програми і до складу якого входила строката університетська молодь. Єдиними функціями, які виконувались громадою було – влаштування Шевченківських вечірок, організацією зустрічі театральної трупи і організація концерт–вечірок на користь власної громади [2, с.179].

Наводяться згадки про дещо комічні і досить не типові ситуації, які побутували в повсякденному житті українського студентства кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, згадується такий собі Федя Єленський, який завжди відзначався оригінальною примітивністю і непостійністю у будь-якій справі. Так, в Одесі Єленський Ф. відправив замість себе здавати екзамен товариша Козубова І., який досить вдало його склав. Єленський Федя відразу ж перевівся до Харківського університету, де про нього виникли розповіді анекдотичного характеру [2, с.179]. Студентська молодь організовувала мало не театральну касу, коли приходила черга здавати екзамен Єленському Ф., запускаючи студентів з інших факультетів по квиткам аби вони моли змогу побачити цю картину на власні очі. З такими успіхами, за свідченнями очевидця, «... Єленський просидів в університеті коло десятка років» [2, с.180].

Важливими у дослідженні повсякденного життя студентства українського студентства є згадки автора, котрий побажав залишитись не відомим, підписавши себе ініціалами А.Е. Він подає фактаж про деяких викладачів університету, описує процес проведення семінарсько–практичних занять та їхню популярність серед молоді. Так, згадуючи такого собі професора Лагермарка Германа Івановича, основна увага цього мемуариста акцентується на серйозності і одночасній готовності прийти на допомогу студентів, який дійсно бажав знати хімію. Завдяки його допомозі кожен студент мав доступ до будь-якого прибору чи хімічного препарату, міг ставити будь-які досліди, а також користуватись всією літературою, котра була в наявності [3, с.193–194].

Не менш важливі дані про студентську повсякденність подає Г. Бердичевський, колишній випускник медичного факультету Харківського університету. Представлена коротка характеристика протікання повсякденного життя студентської молоді стосується виключно навчального процесу. Так, одні заняття для університетської молоді були справжнім випробуванням у слуханні професорського монотонного викладу лекції (викладача фізики Пільчікова), інші професори викликали зацікавленість та імпонували в студентів (професори Осіпов і Ренгард) [4, с.294]. Практичні заняття в лабораторії професора М. Попова для студентів часом більше нагадувало не сувору і копітку роботу, а «анатомический театр», який влаштовував професор, тим самим спонукаючи студентство «до бегства на другие факультеты» [4, с.294].

Аналізуючи повсякденне життя студентства харківського університету через призму мемуаристики, слід, перш за все, наголосити на акцентуванні авторами на оцінці викладацько–професорського складу, навчальному процесові та громадській діяльності, частково увага приділялась матеріальній та дозвіллевій структурі повсякденності.

Університет Св. Володимира має власну історію повсякденного життя студентства кінця XIX – початку XX ст., і це відображається не тільки в офіційних документах, але і в мемуарній спадщині його вихованців. Зокрема, В. Андрієвський, колишній вихованець університету, який навчався на природничому факультеті, в свої спогадах про студентські роки дає короткі відомості про молодіжне повсякдення у стінах навчального закладу, засвідчує загальні симпатії щодо викладацького складу, використання навчального та позанавчального часу. Тогочасне студентство негативно оцінювало професійні якості більшості лекторів факультету через їх невміння зацікавити навчальним процесом. Проте деяких професорів студентство полюбляло. На жаль, за якими критеріями подавалась така оцінка, інформація не надається. Лише про окремих осіб вказувалось, що той був

«...милим і симпатичним...» [5, с.230]. Значну кількість повсякденного часу студентство проводило за навчанням в навчальних лабораторіях, але в позаучбовий час багато молоді віддавало переваги хоровому співові [5, с.230]. Як згадує очевидець, набирались «...хористи до «старого» студентського хору», репертуар якого складався з незначної кількості українських пісень, що призвело до підбивання «...товаришів по хорові, аби вимагали від нашого диригента і хорової управи розширення українського репертуару» [5, с.231]. Студентський хор мав надзвичайну популярність, виступаючи на студентських концертах. «При початку кожний раз, як тільки відсунулася завіса, з сотні молодих грудей лунало могутнє й урочисте: «Віват академія!» [5, с.231]. Як згадує автор, весь вільний від лекційних і лабораторних занять час у нього займав хор.

Цінними за фактологічним матеріалом виявились спогади колишнього вихованця історико-філологічного факультету університету Св. Володимира Б. Крупницького, що навчався на початку ХХ ст. (1913–1916 рр.). Його мемуарні свідчення про повсякденне життя студентства присвячені головним чином процесу навчання. Так, ґрунтовно описується, як організовували цей процес найвідоміші викладачі факультету, а також ставлення до своїх наставників університетської молоді. Так, на семінарсько-практичних заняттях в доцента В. Данилевича (назву предмета, який він викладав, не було вказано) студенти спочатку вичитували та розбирали певні тексти, а згодом кожен із семінаристів обирав тему реферату і робив відчит кожен за своєю тематикою [6, с.274]. Професор М. Довнар-Запольський для студентської молоді був надзвичайно цікавою особистістю і, так званим, «науковим живчиком». На семінарські заняття до нього приходило «...чоловік з тридцять, коли не більше». Практичні заняття університетська молодь у М. Довнар-Запольського проходила за класичним сценарієм, а саме: «...читання текстів, виголошення та обговорення студентських, іноді коротких рефератів» [6, с.276].

Широкий спектр інформації з повсякденного життя студентства в академічному середовищі надає вихованець і згодом викладач історико-філологічного факультету В. Романовський. Він в деталях описує навчальний процес, що подавав «отзвуки бурных революционных событий 1905 года уже в 1909 году». В загальних рисах репрезентовано інформацію про спосіб складання іспитів, а також перехід від курсової до предметної системи навчання на факультетах. Студентська молодь більше не поділялась на курси, а створювався один навчальний план для факультету, за яким представлялась загальна кількість предметів, і кожен персонально обирав собі довільну кількість дисциплін, котрі слухатиме, за власним бажанням, але так аби прослухати їх за 8 семестрів. Відвідування занять було вільним і абсолютно безконтрольним. Підготовка до занять велася за підручниками та додатково вказаною літературою. До того ж студенти самі організовували стенографічні записи читаємих лекцій [7, с.280]. Іспити студенти здавали за безбілетною системою, тобто екзаменувалась молодь по найважливішим питанням курсу, але, як згадує мемуарист, багато предметів були простою формальністю, і їх оцінки не вносились до диплому [7, с.281]. Та були дисципліни, до яких потрібна була надзвичайно копітка підготовка. «Что же касается экзаменов по специальным предметам, таким, например, как латинский автор Тацит, Лукреций, Тит Ливий и др., то здесь требовалось не только знание языков и свободный перевод текста, но и научный комментарий, который обычно заключал в себе исторический сведения и бытовые подробности текста»; до екзамену з давньоросійської літератури потрібні були «не только знания древнерусских литературных памятников, но и знакомства с различными их списками и редакциями» [7, с.281].

Що ж до наступного курсу, то повсякденне життя студентства було ще більш насичене саме завдяки практичним заняттям, які проводились один раз у тиждень. До кожного заняття студентська молодь готувала окремий текст (який детально розбирався і обговорювався), знайомились з історичними творами, статтями і монографіями [7, с.282]. У випадках якщо студент не був готовий по текстові (роз'яснення власного бачення розуміння прочитаного), який закріплювався за ним для вивчення, то викладач звертався до аудиторії, а потім давав власну оцінку [7, с.282].

Повсякденне життя студентської молоді в університеті Св. Володимира кінця ХІХ – початку ХХ ст. у мемуарній літературі здебільшого представлено питаннями навчальної повсякденності. Представлені «оцінки» викладач за такими критеріями: читання лекцій, ведення практичних занять та приймання екзамену. Частково проступають згадки про сатиричні ситуації в академічному житті, а також окремо репрезентовано приклади дозвілєвого повсякдення поза межами стін навчального закладу. Аналізуючи повсякденне життя студентства головних наукових центрів тогочасної України, чії території входили до складу Російської імперії, особливої уваги потребує й Новоросійський (Одеський) університет, який також відігравав значну роль у творенні інтелектуальної верхівки українського суспільства. Саме тому необхідність розгляду повсякденного життя студентства Новоросійського університету кінця ХІХ – початку ХХ ст. через призму мемуаристики, в контексті студентської повсякденності тогочасної України, є необхідним для повного розуміння і розкриття картини молодіжної буденності в цілому.

Розглядаючи студентську повсякденність Новоросійського університету крізь призму мемуаристики, потрібно проаналізувати спогади А. Левицького, колишнього випускника філологічного факультету зарахованого до навчального закладу в 1890 р. В його спогадах відображений навчальний процес на факультеті, а також ставлення університетської молоді до викладацького складу. Наведені короткі уривки із лекційних та практичних занять. Загалом подається достатньо похмура картина тогочасного повсякдення 90-х рр. XIX ст. «Профессора все были какие то нахмуренные... Молодые приват-доценты чувствовали себя затравленными: факультеты превратились в царство действительных статских советников...служебные сплетни вместо научных интересов...» [8, с.42]. Саме така обстановка була притаманна для Новоросійського університету кінця XIX – початку XX ст. Студентська молодь зустріла «сухість», байдужість та недовіру зі сторони викладацького складу по відношенні до студентства. Загалом простежується всезагальна невдоволеність збоку молоді заняттями на факультеті через невміння більшості викладачів читати лекції («не обладали лекторскими способностями, что, читая по писанным, или же самими составленным лекциям, буквально водили пальцем строчка за строчкой») [8, с.43]. Проте перейшовши на 3 курс і розділившись на спеціальності перед студентством постав професор А. Кіріпніков, який відразу завоював приязне до себе ставлення. Практичні заняття (згадуються автором) постали в якісно новому світлі: розбір найголовніших питань історії західної літератури, аналізу та дискусій по самостійній підготовці реферативних матеріалів.

Загалом мемуарна спадщина А. Левицького обмежується спогадами про навчальне повсякдення студентства і не розповсюджується на матеріально-предметні та особистісні рівні молодіжного буття.

Короткі відомості про повсякденне життя студентства в стінах навчального закладу подаються вихованцем університету Д. Заболотним, який описує особливості організації навчального процесу академіком О. Ковалевським та його стосунки з молоддю на природничому факультеті. Практичні заняття проводились в дусі відкриття нових «горизонтів» шляхом самостійної роботи студентів над «...препаровкой какого-нибудь морского ежа или же звезды...», приготуванням препаратів і перенесенням їх зовнішнього вигляду на папір шляхом змальовування [9, с. 62]. При успішному дослідженні того чи іншого представника тваринного світу студентам пропонувалось вивчення і приготування препарату. Розповсюдженням явищем для молоді була й екскурсійна практика в рамках навчально процесу практичним значенням якого було закріплення та збір лабораторного матеріалу. Так, «...экскурсии бывали как в окрестностях города, на лиманы, так и более отдаленные места, например, в Крым для ознакомления с фауной Севастопольской бухты», на території якої знаходилась лабораторія, в якій студентство проводило дослідження та експерименти [9, с. 63].

Досить поверхово представлено повсякденне життя студентської молоді після революційних подій 1905–1907 рр. Безпосереднім їх свідком П. Заблудовським, який був студентом природничого відділення фізико–математичного факультету. Він репрезентував тогочасний стан речей у навчальному закладі, а саме: пильний нагляд за молоддю під час навчального процесу, складну міжнаціональну обстановку серед студентства, а також як революційні події торкалися молодіжних наукових гуртків. За його свідченнями, в 1911 р. повсякденне життя студентства Новоросійського університету постало в абсолютно новій окрасці. В університеті був встановлений жорсткий контроль та нагляд за молоддю, наряди поліції були присутні і в самій будівлі закладу аби «когда ожидались «беспорядки», то иногда вводились и в аудиторию» [10, с.195]. Представлено невелику групу студентів, які з'явилися в молодіжному середовищі, так звані «чорносотенці» або «белопокладочники» («они любили щеголять в мундирах, которые студенты, в подавляющем большинстве своим, избегали носить, предпочитая им форменные тужурки»), які брали активну участь в розгоні студентських демонстрацій і були допоміжним загоном поліції [10, с.195].

Суттєві зміни в період буремної Столипінської реакції торкнулись студентського повсякдення в рамках наукових гуртків і товариств. Так, масово почали закриватись як наукові студентські гуртки так і каси взаємодопомоги, але уцілів лише біологічний гурток котрий від того часу почав розширюватись кількісно та змістом наукової роботи [10, с.196].

Одночасно у навчальному закладі, в студентському повсякденному житті назривала напруженість на міжнаціональному підґрунті, що призводила до складаних взаємовідносин серед студентського соціуму. В дореволюційній Російській імперії не існувало жодних наукових центрів в Грузії, Вірменії, Азербайджану, Молдови та Криму і відповідно велика концентрація представників цих національностей була присутня в Новоросійському університеті [10, с.195]. Все це призвело до утворення численних міжнаціональних груп та ускладнення стосунків між студентством, в цілому.

У навчальному студентському повсякденні мали місце, звичайно, і ситуації комічного характеру. Так, випускник, Новоросійського університету початку XX ст., Л. Коган згадував про студентську малочисельність на історико–філологічного факультеті та побутування ситуації при яких 10 викладачів могли читати свої курси для одного студента. Професор Е. фон Штерн, дуже

полюбляючи починати свої лекції зі слів «милостиві государі», завжди розгублювався розпочинаючи читати лекцію для одного студента [11, с.393]. Подібний випадок спостерігався на екзамені у професора Ф. Бруна, коли погано підготовлений студент прийшов на екзамен: «Плохо Вы знаете, господин, плохо...Да я Вас и на лекциях моих не видал никогда...- Нет, господин профессор: я часто ходил...Вы не заметили меня...за толпой. Толпа? – ответил профессор.У меня – два!» [12, с.105–110]. Подібні ситуації, при яких надзвичайно мала кількість студентської молоді відвідувала лекційні заняття, того часу була зовсім не в новизну і досить часто притаманною в університетському середовищі на різних факультетах.

Аналізуючи повсякденне життя студентської молоді Новоросійського університету кінця XIX – початку XX ст. на основі мемуарної літератури слід наголосити на акцентуванні уваги, яка спрямована на академічну повсякденність (навчальний процес), а саме: ставлення до викладацького складу навчального закладу, їхньої методики донесення навчального матеріалу і безпосередньо практичної роботи зі студентами (практичні роботи в аудиторії та лабораторіях, туристичні походи наукового характеру). В межах студентського академічного повсякдення побіжно торкались питань сатирично-гумористичного і соціального характеру.

У відтворенні повноцінної картини студентського повсякденного життя України кінця XIX – початку XX ст. в цілому необхідний розгляд та аналіз молодіжної повсякденності Львівського університету через призму мемуарної спадщини.

Окремим блоком необхідно проаналізувати повсякденне життя студентства Львівського університету, який знаходився на території Австро-Угорської імперії, що дасть змогу більш повніше розкрити ситуацію студентського повсякдення тогочасної України кінця XIX – початку XX ст. Важливими при реконструкції повсякденного життя молоді в стінах Львівського навчального закладу є згадки колишнього вихованця філософського факультету та відомого українського історика І. Крип'якевича, який подав широкий спектр фактологічного матеріалу, що безпосередньо стосується студентської повсякденності і репродукує університетсько-академічне життя на початку XX ст. Зокрема, наведені короткі відомості про можливість вступу до навчального закладу, інформація щодо лекційних та практичних занять на факультеті, ставлення студентів до викладацького складу та оцінка того чи іншого викладача.

За мемуарними свідченнями можна встановити фактистудентського повсякдення, зокрема щодо можливості вступу молоді до тогочасного Львівського університету. Вдалось віднайти короткі свідчення, в яких говориться, що «...вступ до Університету не був тоді проблемою, тому що вступних іспитів не було...» [13]. Більшої конкретики щодо самого процесу вступу до студентських лав у мемуарній спадщині поки що встановити не вдалося. У спогадах про викладачів університету серед загальної більшості (Л. Фінкель, Б. Дембівський, Ш. Ашкенази та С. Шакшевського) виділяється професор М. Грушевський, до якого університетська молодь була досить прихильна і називали його поза очі «пан товариш» [14, с.478]. Лекції М. Грушевського були не до вподоби молоді, але семінарські заняття студентам подобались: «...дуже інтересно вів семінар...Бувало на семінарі 20–30 студентів–українців, з різних курсів, – на кожному засіданні читали роботи, було жваве обговорення, якому підсумки давав Грушевський,...» [14, с.478]. Заохочення молоді до наукової роботи зі сторони Грушевського М. відбувалося шляхом допомоги у написанні та публікації їх власних робіт, наданням необхідних матеріалів, рецензій, бібліографічних довідок, персональних характеристик для студентів [14, с.479]. Також всі його учні відправлялись ним вести додаткові наукові пошуки в архіви: «Грушевський посилав студентів в архіви: я вже на першому курсі, 1904–5., працював в архівах м. Львова – спершу відписував якісь матеріали для професора, а далі зібрав матеріали до праці,...яку читав на семінарі» [14, с.479].

Що ж до умов повсякденного відвідування лекційних занять та контроль над прослуховуванням студентами відповідних курсів, то можна наголосити на негативних сторонах навчального процесу. Так, « в ті часи не було обов'язку відвідувати лекції і студент сам собі вибирав це, що його цікавить...не було примусу брати участь в лекціях, – особливо юристи «студіювали» дома – вивчали підручники...рідко котрий студент охоплював весь курс даної дисципліни і важко приходилось готувати повний матеріал до іспитів» [14, с.479, 480].

До повсякденного життя студентської молоді входила також діяльність в студентських товариствах. На початку XX ст. студентська молодь Львівського університету проводила час і в складі одного із гуртків («Академічна Громада», «Друг»), за ініціативи яких відбувались студентські збори. Надзвичайно приваблювала молодь селянська справа і виборча реформа: «В той час проходили селянські страйки і молодь поширювала на селі брошури. Коли прийшов період «віч» за виборчу реформу – студенти масово виїздили на села» [14, с.480]. Та першочерговим до виконання завданням для студентства була боротьба за «український університет». На кожних нарадах та вічах це питання серед університетської молоді мало центральне значення і «за прикладом італійських студентів, які в (Небруці) добивалися університетських прав «фізичними»

виступами, також укр[аїнські] студенти розпочали гострі виступи» [14, с.482]. Величезний вплив на молодь відбувся також зі сторони революції в Росії 1905–1907 рр., а також в швидкому збільшенні популярності і масовості «...лівих «радикальних течій»» [14, с.482]. Та в своєму звичайному (інертному) середовищі студентське повсякденне життя, у складі товариств, обмежувалось досить класичною ситуацією, яку можна було спостерігати при кожному гуртку або громаді. А саме: прийняття участі в наукових засіданнях, які відбувались кожні два тижні і читанням власних підготовлених робіт, які потім секція вирішувала допускати до друку чи відмовити [14, с.483].

В цілому ж у повсякденному житті студентства Львівського університету кінця XIX – початку XX ст. спостерігалась надзвичайно активна внутрішньо-університетська та політико-соціальна позиції. Академічне повсякдення зазвичай проходило в науково-навчальному контексті, під безпосереднім впливом професорсько-викладацького складу, а особливе місце займала участь у наукових гуртках. Проте політико-соціальна позиція університетської молоді також посідала виключне місце у повсякденному житті студентства. Активна участь у боротьбі за «український університет» шляхом виступів і протестів, які були підсилені враженням революційний настроїв у Російській імперії; здійснювалась також агітаційна робота у сільській місцевості шляхом розповсюдження агітаційних брошур.

Отже, розглядаючи повсякденне життя студентства України кінця XIX – початку XX ст. у вищих навчальних закладах, що входили до складу Російської (Харків, Київ, Одеса) та Австро-Угорської (Львів) імперій через призму мемуарних джерел, можна дійти висновку: творці мемуарної спадщини чотирьох навчальних закладів тогочасної України головний напрям тримали в навчально-академічному руслі повсякденного життя студентства; мемуаристи всіх чотирьох навчально-наукових центрів України кінця XIX – початку XX ст. приділяли особливу увагу стосункам, ставленням та оцінці професорсько-викладацькому складові як особистості, лектора та екзаменатора, зі сторони студентської молоді; періодично і побіжно торкалися питання молодіжної повсякденності поза межами навчального закладу (робота в наукових гуртках, а також ансамблях); вдалось виявити згадки про локальні питання в середині студентської повсякденності, які торкалися конкретного навчального закладу і були не типовими для того чи іншого університету.

Загалом мемуарна спадщина вихованців та викладачів Харківського, Київського, Одеського та Львівського навчальних закладів України кінця XIX – початку XX ст. передусім скеровувалася на відтворення повсякденного життя молоді у внутрішньо-академічному руслі, і лише деякі автори звертають увагу на позауніверситетську повсякденність. Саме тому для повноцінної реконструкції молодіжної повсякденності, в цілому, необхідний комплексний аналіз і дослідження всіх мемуарних джерел вказаного періоду.

Список використаних джерел

1. Селиванов А. Ф. Из воспоминаний о харьковском университете за время с 1881 г. (август) по июнь 1885г. постороннего слушателя / А. Ф. Селиванов // Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т.2 / Уклад: Б.П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В.І.Кадеєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов; Наук. ред. С.І. Посохов. – Харків.: «Видавництво Сага», 2011. – С. 171–177.
2. Чикаленко Є. Х. Спогади / Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т.2 / Уклад: Б.П. Зайцев, В.Ю. Іващенко, В.І. Кадеєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов; Наук. ред. С.І. Посохов / Є. Х. Чикаленко. – Харків.: «Видавництво Сага», 2011. – С. 178–191.
3. А. Е. Из студенческих воспоминаний / А.Е. //Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т.2 / Уклад: Б.П. Зайцев, В.Ю. Іващенко, В.І. Кадеєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов; Наук. ред. С.І. Посохов. – Харків.: «Видавництво Сага», 2011. – С. 192–194.
4. Бердичевский Г.А. Фрагменты из прошлого Харьковской медицинской школы / Г.А. Бердичевский // Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т.2 / Уклад: Б.П. Зайцев, В.Ю. Іващенко, В.І. Кадеєв, С.М. Куделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов; Наук. ред. С.І. Посохов. – Харків.: «Видавництво Сага», 2011. – С. 293–299.
5. Андрієвський В. Н. Київська студентська українська громада / В. Н. Андрієвський // AlmaMater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920: матеріали, док., спогади: У 3 тт. Т.1. / авт.-упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М.Максимовича, Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського НАН України.–К.: Прайм, 2000. – С. 225–245.
6. Крупницький Б.Д. З студентських спогадів історика / Б. Д. Крупницький // AlmaMater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920: матеріали, док., спогади: У 3 тт. Т.1. / авт.-упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М.Максимовича, Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського НАН України.–К.: Прайм, 2000. –С. 273–277.
7. Романовский В.А. К истории подготовки профессорских кадров в дореволюционное время / В. А. Романовский // AlmaMater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920: матеріали, док., спогади: У 3 тт. Т.1. / авт.-упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М.Максимовича, Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського НАН України.–К.: Прайм, 2000. –С. 278–292.
8. Левитский А. Из студенческих воспоминаний (Памяти А.И. Кирпичникова и А.И. Маркевича, профессоров Новороссийского университета) / А. Левитский //

Новоросійський університет в спогадах сучасників: Збірник спогадів / Автор-укладач Ф.О. Самойлов. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 41–53. 9. Заболотный Д. Академик А.О. Ковалевский (к 25-летию со дня его кончины) / Д. Заболотный // Новоросійський університет в спогадах сучасників: Збірник спогадів / Автор-укладач Ф.О. Самойлов. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 62–64. 10. Заблудовский П.Е. В Новороссийском университете в годы Столыпинской реакции. Фрагменты из воспоминаний / П.Е. Заблудовский // Новоросійський університет в спогадах сучасників: Збірник спогадів / Автор-укладач Ф.О. Самойлов. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 195–197. 11. Музичко О.Є. Мемуари Лева Когана як джерело для вивчення розвитку історико-філологічного факультету Одеського Новоросійського університету на початку XX ст. / О.Є. Музичко // Записки історичного факультету – Записки исторического факультета. – 2008. – Вип. 19. – С. 381–399. 12. Борзаковский А. Филипп Карлович Брун / А. Борзаковский // Новоросійський університет в спогадах сучасників: Збірник спогадів / Автор-укладач Ф.О. Самойлов. – Одеса: Астропринт, 1999. – С. 105–110. 13. Іван Франко – студент Львівського університету. – Режим доступу: <http://writers.in.ua/articles/39>. 14. Заболотна І. Спогади Івана Крип'якевича (1904–1911) / І. Заболотна // Український археографічний щорічник: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Археограф. коміс., Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М.С. Грушевського. – К.: Наук. думка, 2010. – Вип. 15. – С. 476–497. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Zabolotna_Inna/Spohady_Ivana_Kryp'iakevycha_19041911.pdf.

Ігорь Мельник

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ СТУДЕНЧЕСТВА УНИВЕРСИТЕТОВ УКРАИНЫ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX В. (ПО МЕМУАРНЫМ ИСТОЧНИКАМ)

В статье проанализированы повседневную жизнь студенчества в университетах Украины конца XIX – начала XX вв. на основе мемуарной литературы указанного периода. Приведенные подробные упоминания относительно среды студенческой молодежи и вопросов, которые касались академической и университетские повседневности.

Ключевые слова: повседневная жизнь, студент, университет, мемуары, воспоминания.

Ihor Melnyk

EVERYDAY LIFE STUDENTS UNIVERSITIES OF UKRAINIAN LATE XIX – EARLY XX CENTURY (SOURCES FOR MEMOIR)

In the article the daily life of students at universities in Ukraine late XIXth – early XXth century based on the memoir literature specified period. These detailed mention about the environment students and issues concerning academic and non-university everyday life.

Key words: daily life, student, university, memoirs, memories.